

بررسی فقهی جرایم رایانه‌ای

چکیده

این پژوهش به بررسی فقهی جرایم رایانه‌ای با تکیه بر منابع اصیل فقه اسلامی می‌پردازد. هدف اصلی، تبیین جایگاه این جرایم در نظام فقهی اسلام و تعیین مجازات‌های مرتبط با آنهاست. روش تحقیق، مطالعه کتابخانه‌ای و استنادی با استفاده از قرآن کریم، روایات معصومین (ع) و آثار فقهی برجسته شیعه است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که جرایم رایانه‌ای در فقه اسلامی به چهار دسته اصلی تقسیم می‌شوند: جرایم علیه اموال و مالکیت، جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی، جرایم علیه آسایش و امنیت عمومی، و جرایم علیه مذهب. بر اساس قواعد فقهی مانند «لا ضرر»، «حفظ نظام» و استدلال‌های عقلی، این اعمال حرام و مستوجب مجازات شناخته شده‌اند. مجازات‌های این جرایم به دو دسته حدود شرعی و تعزیرات تقسیم می‌شوند. برخی جرایم مانند محاربه دارای حدود مشخص هستند، در حالی که برای جرایمی مانند هک و کلاهبرداری اینترنتی، مجازات‌های تعزیری در نظر گرفته شده است. این پژوهش نتیجه می‌گیرد که جرم‌انگاری جرایم رایانه‌ای در فقه اسلامی، علاوه بر حفظ نظم و امنیت جامعه، به تقویت اخلاق و باورهای دینی نیز کمک می‌کند.

کلمات کلیدی: جرایم رایانه‌ای، فقه، اخلاق و عفت عمومی، آسایش و امنیت عمومی، مذهب.

مقدمه

از آغاز پیدایش اینترنت در دهه ۱۹۶۰ و گسترش فزاینده آن در دهه‌های بعد، فناوری اطلاعات و ارتباطات تحولی شگرف در زندگی بشر ایجاد کرده است. این تحول، همزمان با ایجاد فرصت‌های بی‌شمار، چالش‌های جدیدی را نیز به همراه داشته است. یکی از مهم‌ترین این چالش‌ها، ظهور و گسترش جرائم رایانه‌ای است که از اواخر قرن بیستم به طور جدی مورد توجه جوامع قرار گرفته است. جرائم رایانه‌ای، به عنوان پدیده‌ای نوظهور، ماهیتی متفاوت از جرائم سنتی دارند. این تفاوت، نظام‌های حقوقی جهان، از جمله نظام حقوقی اسلام را با چالش‌های جدیدی مواجه ساخته است.

با توجه به نوظهور بودن جرائم رایانه‌ای، در متون فقهی سنتی، به طور صریح و مجزا به این جرائم پرداخته نشده است. عدم توجه به این امر، می‌تواند خلأیی را در نظام حقوقی اسلام ایجاد نماید و زمینه را برای ابهامات و چالش‌هایی در برخورد با این جرائم فراهم نماید. از جمله این ابهامات می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

مجازات مرتکبان این جرائم در فقه اسلام چه چیزی است؟ آیا در قبال جرائم رایانه‌ای، می‌توان به مجازات‌های تعزیری منصوص در شرع مقدس اسلام، مانند حد و قصاص، استناد کرد؟ در صورت اثبات جرم رایانه‌ای، چه نوع ادله‌ای قابل استناد در محاکم قضایی است؟

بررسی فقهی جرائم رایانه‌ای، از جهات مختلف ضرورت و اهمیت دارد. از نظر ضرورت نظری، این بررسی برای تکمیل نظام حقوقی اسلام و رفع خلأ موجود در قبال جرائم نوظهوری مانند جرائم رایانه‌ای ضروری است. از نظر ضرورت عملی، با توجه به گسترش روزافزون جرائم رایانه‌ای و نیاز به

برخورد قاطع و بازدارنده با مرتکبان این جرائم، بررسی فقهی این جرائم می‌تواند راهگشای دستگاه قضایی در صدور احکام عادلانه و متناسب با جرم ارتكابی باشد. همچنین، از نظر اهمیت اجتماعی، با توجه به اینکه جرائم رایانه‌ای می‌توانند به امنیت، حیثیت و مال افراد آسیب برسانند، بررسی فقهی این جرائم می‌تواند در پیشگیری از وقوع این جرائم و صیانت از ارزش‌های اخلاقی و دینی جامعه مؤثر باشد.

هدف از این پژوهش، بررسی فقهی جرائم رایانه‌ای با تکیه بر منابع فقهی اسلام، از جمله آیات قرآن کریم، روایات معصومین (ع) و کتب فقهی فقهای برجسته شیعه است.

- کتاب «بررسی فقهی-حقوقی جرایم رایانه‌ای» نوشته بابک پورقهرمانی، حسینعلی بای، می باشد.

که در آن نویسندگان بیشتر بر جنبه‌های حقوقی تمرکز دارند، در حالی که تمرکز مقاله حاضر، عمدتاً بر جنبه‌های فقهی متمرکز است.

- مقاله «مبانی جرم انگاری معاونت در جرایم سایبری از منظر فقه و حقوق ایران»، (۱۴۰۰) نوشته

مرتضی چیت سازان و همکاران می باشد. نویسندگان در این مقاله به طور خاص بر معاونت در

جرایم سایبری تمرکز دارد، در حالی که مقاله حاضر به بررسی کلی جرایم رایانه‌ای از منظر فقهی پرداخته شده است.

- مقاله «نگاهی حقوقی به پیدایش جرایم رایانه‌ای» (۱۴۰۱)، نوشته محسن خسروی مریول است.

رویکرد نویسنده در این مقاله حقوقی است و به بررسی جرایم رایانه‌ای از منظر قوانین و مقررات

می‌پردازد، در حالی که مقاله حاضر، رویکردی فقهی دارد و به بررسی این جرایم از دیدگاه فقه اسلامی می‌پردازد.

- مقاله «حریم خصوصی و جرایم اینترنتی» (۱۴۰۱)، نوشته حسین ریحان است. موضوع این مقاله اول بر حریم خصوصی در فضای مجازی و ارتباط آن با جرایم اینترنتی تمرکز دارد، در حالی که مقاله حاضر به بررسی کلی جرایم رایانه‌ای از منظر فقهی می‌پردازد.

-مقاله «بررسی جرم شناختی بزهکاری رایانه‌ای» و مقاله «نوشته فریبا نوروش پور و همکاران است. این مقاله، رویکردی جرم‌شناختی دارد و به بررسی علل، زمینه‌ها و پیامدهای اجتماعی بزهکاری رایانه‌ای می‌پردازد، در حالی که مقاله حاضر، رویکردی فقهی دارد و به بررسی حکم شرعی و مبانی فقهی این جرایم می‌پردازد.

-مقاله «بررسی جرایم رایانه‌ای در حقوق ایران و علل گرایش افراد به آن» (۱۴۰۰)، نوشته گیتی جعفری می‌باشد. این مقاله، رویکردی حقوقی و جامعه‌شناختی دارد، زیرا هم به بررسی قوانین ایران در مورد جرایم رایانه‌ای می‌پردازد و هم علل گرایش افراد به این جرایم را بررسی می‌کند. در مقابل، مقاله حاضر، رویکردی فقهی دارد و به بررسی این جرایم از منظر احکام و مبانی فقه اسلامی می‌پردازد.

- مقاله «بررسی فقهی-حقوقی امکان اجرای حدّ در سرقت رایانه‌ای» (۱۳۹۸)، نوشته محمد رسول آهنگران است. این مقاله، به طور خاص به امکان اجرای حدّ در مورد سرقت رایانه‌ای می‌پردازد و به

بررسی شرایط و مبانی فقهی و حقوقی مرتبط با این نوع سرقت می‌پردازد. در حالی که مقاله حاضر به بررسی کلی جرایم رایانه‌ای از منظر فقهی می‌پردازد و دامنه وسیع‌تری از جرایم را در نظر می‌گیرد.

مقاله «بررسی فقهی حقوقی مجازات سرقت سایبری» (۱۴۰۰) نوشته حجت الله فتاحی، به طور خاص به بررسی فقهی و حقوقی مجازات سرقت سایبری می‌پردازد، در حالی که مقاله حاضر به طور عام به بررسی فقهی جرایم رایانه‌ای می‌پردازد و انواع مختلف این جرایم را مورد بحث قرار می‌دهد.

مقاله «بررسی فقهی حقوقی مجازات سرقت سایبری» رویکردی فقهی-حقوقی دارد و به بررسی فقهی و حقوقی مجازات سرقت سایبری می‌پردازد. در حالی که مقاله حاضر رویکردی صرفاً فقهی دارد و به بررسی فقهی جرایم رایانه‌ای می‌پردازد و مبانی حقوقی این جرایم را مورد بحث قرار نمی‌دهد. از این رو نگارش این مقاله تداخلی با سایر پژوهش‌های انجام شده نخواهد داشت.

مفاهیم

۱. جرم

این واژه در اصل به معنای قطع کردن است و از این رو برای این مفهوم به کار رفته که عمل واجب‌الوصل را قطع می‌کند و به معنای ارتکاب زشتی و گناه نیز آمده است.^۱ راغب اصفهانی می‌گوید: جرم از جَرَم آمده، و اصل معنای آن، بریدن میوه از درخت است و برای هر کسب و کار زشت و مکروه استعاره شده و به معنای وادار کردن بر کاری ناپسند نیز اطلاق شده است.^۲ در فقه

^۱ - قرشی، علی‌اکبر، قاموس قرآن، ج ۲، ص ۲۸.

^۲ - راغب اصفهانی، حسین، المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۹۲.

قصاص کنید. هر که به ستم بر شما دست دراز کند او را از پای در آورید به قدر ستمی که به شما رسانده است، و از خدا پروا کنید و بدانید که خدا با پرهیزکاران است.)

ج: قواعد فقهی

برای توهین به مقدسات احکامی ذکر شده است؛ از جمله:

اهانت کردن به مقدسات دینی حرام و تعظیم و رعایت احترامشان واجب است.^۱ در حرمت توهین به مقدسات فرقی میان واجبات و محرمات الهی و مستحبات (نظیر نماز جماعت) وجود ندارد.^۲ به اعتقاد فقها در اهانت به مقدسات، توبه پذیرفته نمی‌شود، مگر در مورد شخص کافری که پس از توهین، مسلمان شده باشد.^۳ اگر شخصی از روی ناراحتی و عصبانیت و بدون قصد، به مقدسات توهین کند یا گمان کند آنچه می‌گوید یا عملی که انجام می‌دهد اهانت به مقدسات نیست، احکام توهین به مقدسات در حقیقت جاری نمی‌شود.^۴

با توجه به ادله و منابع ذکر شده، جرایم رایانه‌ای علیه مذهب در نظام فقهی اسلام جرم محسوب می‌شوند و مرتکبان این جرایم مستحق مجازات هستند.

مجازات این جرایم بر اساس نوع جرم، میزان توهین یا خدشه وارد شده به مقدسات و باورهای مذهبی، و سابقه مجرم‌انه مرتکب تعیین می‌شود. در فقه اسلام برای برخی از این جرایم مانند سب

۱ - محقق خوانساری، مشارق الشموس فی شرح الدروس، ج ۱، ص ۳۹۲.

۲ - سیفی مازندرانی، مبانی الفقه الفعال، ج ۱، ص ۱۴۹.

۳ - هاشمی، حقوق بشر و آزادی‌های سیاسی، ص ۳۱.

۴ - نجفی، جواهر الکلام، ۱۳۶۲ش، ج ۴۱، ص ۶۱۰.

النبي (توهين به پیامبر اسلام (ص))، حدود شرعی تعیین شده است. حدود شرعی مجازات‌های ثابتی هستند که در قرآن کریم برای جرایم خاصی مانند قتل، زنا، سرقت و سب النبي ذکر شده‌اند.

در مقابل، برای جرایم دیگر مانند نشر شبهات و مطالب ضد دینی، هک کردن و تخریب مذهبی و سوء استفاده از نام و نشان مذهبی، حدود شرعی تعیین نشده است و مجازات آنها تعزیری است، به این معنی که قاضی با صلاحدید خود و با توجه به اوضاع و احوال قضیه، مجازات را تعیین می‌کند.^۱

نتیجه

این مقاله با هدف، بررسی فقهی جرائم رایانه‌ای با تکیه بر منابع فقهی اسلام، از جمله آیات قرآن کریم، روایات معصومین (ع) و کتب فقهی فقهای برجسته شیعه تنظیم شده است. با توجه به بررسی‌های انجام شده، در نظام فقهی اسلام جرایم رایانه‌ای عبارتند از: جرایم رایانه‌ای علیه اموال و مالکیت، جرایم رایانه‌ای علیه اخلاق و عفت عمومی، آسایش و امنیت عمومی و مذهب و مرتکبان این جرایم مستحق مجازات هستند.

عقل سلیم حکم می‌کند که هر عملی که به حقوق شرعی افراد یا جامعه آسیب برساند، ظلم و ستم محسوب می‌شود و باید از آن جلوگیری شود. جرم انگاری این دسته از جرایم، بازدارنده‌ای در برابر این رفتارهای ضد اجتماعی و ضد دینی است و به حفظ نظم و امنیت جامعه، سلامت اخلاقی و روانی افراد و تقویت باورهای مذهبی آنها کمک می‌کند. در قرآن کریم و احادیث معصومین (ع) آیات و روایات متعددی وجود دارد که بر حرمت این جرایم و لزوم مبارزه با آنها تأکید می‌کنند. فقهای

^۱ -زراعت، بررسی جرم اهانت به مقدسات اسلام، ۱۳۸۱، دوره ۵۶، شماره ۵۱۰.

اسلام از قواعد فقهی متعددی مانند قاعده "لا ضرر و لا ضرار"، قاعده "کلّ ما هُوَ حرامٌ شرعاً فهو حرامٌ عقلاً" و قاعده "النَّفْسُ عَلَى الْهَلَاكَةِ" برای اثبات حرمت و جرم بودن این اعمال استفاده می‌کنند. مجازات جرایم رایانه‌ای علیه اخلاق و عفت عمومی، آسایش و امنیت عمومی و مذهب بر اساس نوع جرم، میزان ضرر و زیان وارده و سابقه مجرمانه مرتکب تعیین می‌شود. در فقه اسلام برای برخی از این جرایم مانند محاربه، سب النبی و قذف، حدود شرعی تعیین شده است. حدود شرعی مجازات‌های ثابتی هستند که در قرآن کریم برای جرایم خاصی ذکر شده‌اند.

در مقابل، برای جرایم دیگر مانند هک کردن سیستم‌های رایانه‌ای، فیشینگ، کلاهبرداری اینترنتی، نشر اکاذیب، توهین به مقدسات مذهبی و نشر شبهات دینی، حدود شرعی تعیین نشده است و مجازات آنها تعزیری است، به این معنی که قاضی با صلاحدید خود و با توجه به اوضاع و احوال قضیه، مجازات را تعیین می‌کند.

منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

۱. آریا، ناصر، فرهنگ اصطلاحات کامپیوتری، تهران: سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج

کشاورزی، ۱۳۷۲ش.

۲. بداغی سعید، بررسی فقهی و حقوقی جرایم در عالم مجازی (سایبری)، پایان نامه کارشناسی

ارشد دانشگاه مازندران، ۱۳۹۱.

۳. پور محمدی، رضا؛ جرایم علیه اموال و جرایم علیه عفت عمومی با توصیف سایبری، دوفصلنامه علمی -اختصاصی فقه و حقوق معاصر، سال چهارم، شماره هفتم، بهار و تابستان ۱۳۹۸، صص ۴۸-۶۶.
۴. خرم آبادی، عبد الصمد، «تاریخچه و تعریف و طبقه بندی جرایم رایانه ای»، مجموعه مقالات همایش بررسی ابعاد حقوق فن آوری اطلاعات، ۱۳۹۴ش.
۵. خواجهویی، اسماعیل ابن محمد حسین، ترجمه میرزا ابوالقاسم قمی، کتاب الجهاد، جامع الشتات، نشرینا، ۱۳۷۱ش.
۶. خویی، ابوالقاسم، مصباح الفقاهه، انتشارات فقهات، ۱۳۹۳ش.
۷. سیفی مازندرانی، علی اکبر، مبانی الفقه الفعال، قم: بوستان کتاب، ۱۴۲۵ق.
۸. شکر بیگی، علیرضا، پرنون، یونس، بررسی فقهی و حقوقی جرائم رایانه ای، نخستین همایش ملی الکترونیکی رویکردهای کاربردی و پژوهشی در علوم انسانی و مدیریت، ۱۳۹۳ش.
۹. عزیزی، امیر مهدی، حقوق کیفری جرایم رایانه ای، تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۸.
۱۰. علی نژادی، محسن، علی نژادی، زهرا، بررسی آثار جرم کلاهبرداری رایانه ای در تجارت الکترونیک، نشریه قانون یار، دوره ۲، شماره ۵، صص ۶۱-۷۴، ۱۳۹۷ش.
۱۱. کاتوزیان، ناصر، اموال و مالکیت، تهران: دادگستر، ۱۳۷۶ش.
۱۲. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
۱۳. محقق خوانساری، مشارق الشموس فی شرح الدروس، مؤسسه آل البیت، بی تا.

۱۴. محقق داماد، مصطفی، قواعد فقه، مرکز نشر اسلامی، ۱۴۰۶ ق.
۱۵. منتظری، حسینعلی، دراسات فی المكاسب المحرمه، قم: نگین، ۱۴۱۷ ق.
۱۶. نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام، انتشارات اسلامیة، ۱۳۶۲ ش.
۱۷. نوری، میرزا حسن، مستدرک الوسایل، انتشارات آل البيت، ۱۳۶۹ ش.
۱۸. هاشمی، محمد، حقوق بشر و آزادی‌های سیاسی، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷ ش.